

Apáczai Csere János könyvtárának töredéke

Az elmúlt századokból vajmi kevés könyvgyűjtőt tarthatunk nyilván, pedig mindenik, iskolát járt ifjunak kellett kisebb-nagyobb könyvtárának lennie. Különösen igaz ez az állítás a külföldi akadémiákra bujdosott diákokkal kapcsolatban. Anyagi javaik szerint közülük nem egy százakat is költött könyvvásárlásra. Ha a külföldi egyetemek tanulóinak névsorából kikirjuk a magyarországi és erdélyi tanulók nevét, e számtalan névvel együtt ugyanannyi magán-könyvtár egykori meglételéről lehetne megemlékeznünk, csak-hogy e gyűjtemények sorsa kérszéletű: élete rendes körülmények között a gyűjtő halálával meg is szűnt. Azután szétkallódott; legjobb esetben egy-egy közkönyvtárban találhatjuk meg a pusztulást elkerült egyik-másik kötetet.

A hollandiai egyetemeken tanult Apáczai Csere Jánosról tudjuk, hogy ő sem lehetett valami bőséges anyagi javakkal megáldva, hiszen - II. Rákóczi György fejedelemnek édesanyjához 1656 január 10-én írott levele szerint - "Apáczaihoz semmi közünk, kegyelmes asszonyom, collegium költségével püspök uram taníttatta",¹⁾ és még az ismeretekre szomjas, jeles tudományu teológiai doktor hihetőleg minden pénzecskéjét könyvvásárlásra fordította. Így azután, amikor 1653 augusztus 25-én hazaérkezvén, - széchi Seres István sáfárpolgár számadáskönyve szerint - Kolozsvárról "viszi Apalcza i Janos Deakot Enyedigh Czompo Leorincz 3 louon mil(liaria) 5. tesszen fl. 1. den. 87. Eodem Az portekajat Viszi Fodor Istuan 8 ökrön, tesszen fl. 2.den. 50."²⁾ e portékák között bizonyosan nem egy

---

1 Szilágyi Sándor: A két Rákóczy György fejedelem családí levelezése. Pest. 1875. 499.

2 Sáfár 1653: 40. (Klt.)

hordó könyvvél is meg volt rakódva. Apáczai ugyanis bár felesé-
gestől érkezett, a messzi földről részben hajón, részben pedig
szekérjárművel utazva, feltételezhetőleg mégis csak a legszüksé-
gesebb egyetmást hozta magával, tehát butorfélét éppen semmit.
Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy Kolozsvárra 1656 június
11-én történt visszatértükkor, az egyházközség pénzén csináltatott
butorokkal berendezett ház várta az itteni iskolához rendelt új
scholamestert.³⁾

Az ekkor készült berendezési tárgyak között volt "1 kön tartó"
is, amelyet 2 forint 50 pénzért készített az asztalos.⁴⁾ Ennek a
könyvtartónak, vagyis bibliothecának polcain állott köteteket
szeretnők megismerni, sajnálatos körülmény azonban, hogy csak na-
gyon kis töredékéről lehetséges beszámolni.

Apáczai könyvtárának köteteiül legelőbb is azokat a műveket
sorolom fel, amelyeket az egykoru bejegyzések alapján az ő kétség-
telen tulajdonául állapíthatam meg. Hihető, hogy könyveinek leg-
több darabja ahhoz az intézethez került, amelynek maga is tanára
volt s amelyért minden fáradozását, egészségét s így életét is
feláldozta. E könyvek számát azután az évszázadok folyama alatt
bekövetkezett elkallódás fogyasztotta meg.

I. A kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában a tel-
jes könyvállomány átkutatása alkalmával került elő az alábbi né-
hány kötet:

1. Alcmarianus. Adu. Meti Alcmariani Arithmeticae Libri Duo: Et
Geometriae Libri VI. - Lygdvni Batavorvm, 1650.

Valószínű, hogy Apáczai ennek a könyvnek az alapján tanítot-
ta a nagyobb számtant, amely - Bethlen Miklós szerint - azelőtt
"a magyar nemzetségben hirrel sem hallatott az arithmetikának négy
első speciesén kívül."⁵⁾

-
- 3 Herepei János: Apáczai Csere János kolozsvári lakozásának is-
meretlen részletei. Páztortüz, 1925: 260-62.
  - 4 Istvándy Bálint és Keczely Gergely református quartások 1657/56.
évi Szamado Regestomok. 34/B. levél. (RefLt.)
  - 5 Bethlen Miklós Önéletirása. Pest, 1858. II. 231. lapjáról
idézi Szilágyi Sándor: Vértanuk a magyar történetből. Pest,
1867. 107.

Apáczai saját tulajdonának megállapításához idézem a címlapra irt egykori feljegyzést:

"Andr. P. Portsalmi - post mortem Joh. Apaczii."

E könyv tehát Apáczairól Porcsalmira s Porcsalminak 1681 május 19-én történt halála után - bizonyosan mint hagyaték - jutott a kollégium tulajdonába.

2. Althusius. Johan. Althusii U. J. D. Politica. - Herborn, 1625.

Althusius János (1557-1638) herborni tanár, majd emdeni városi ügyész művelben a népfenség elvének szószólója; küzdött a boszorkányperek ellen is.⁶⁾

E kötet előlső örlevelének A. lapjára kézirással a következő sorok vannak feljegyezve:

"Charissimus librorum Stephani Katona Geleini⁷⁾ Anno 1653
Franequerae Frisorum - Imó Sum ex Libris - Matthiae Varadinj,
mpria - Anno Dni 1658. Claud."

Ugyanannak B. lapján az alábbi kézirást találtam:

"Sum ex libris M. Varadj - Ao 1659. Claudiopolj mpria - Qui pro Justino historico, Curtio et Sallustio cessit Joh. Apacio Claudiop. ao 1659 Maji 1. - ex donatione Praeceptoris sui Pauli Tsernatoni post - mortem D. Apaczai. fl. - Valentini K Istvandi et amicorum ejus. - Anno 1661 die..."

A címlapon sajátkezű névaláírással:

"Joh. Apacii - Theol. Doct. et Prof."

E kötet azonos azzal a példánnyal, amelyről 1658 december 27-én ifjabb Geleji Katona Istvánhoz, régi barátjához intézett levelében maga Apáczai beszámol. Ugyanis Geleji "szerelmes gyermeke halálából, sok kárvallásából és mostani szonyoruságából származott szomorú állapotjában szorult anyagi helyzetén valamennyire enyhítendő, könyvtárának, vagy legalábbis egy részének eladására határozta el magát. E szerint Eutropiust maga Apáczai vette meg olyan áron, amilyennél többet nem is lehetne kapni, azonban most ajándékképpen visszaküldi." A Socratest Tsernatoni uram vette meg, ité-

6 Dézsi Lajos: Világirodalmi Lexikon. [Bp. 1931.] I. 93.

7 Ifj. Geleji Katona István teljes neve utólag kihuzva.

lem egy forinton. Az Althusius egy deáknál vagyon, többet nem tudok".⁸⁾ Emellett azonban még egy másik eladásról is van tudomásunk, ugyanis a kollégium Apáczai-albumában levő feljegyzés szerint: ugyancsak 1658-ban "Generosus et Amplissimus D. Nicolaus Váradi emit Globum Coelestem ac Terrestrem cum Institutione Astronomica de Usu Globorum Gvil. Blaev. (Tallero) Imper(iale) 12." Ez az égés földgömb, a hozzátartozó utasítással együtt hasonlóképpen Geleji tulajdona volt, amelyet - a ma is meglévő Institutio kötési táblájára nyomott super-exlibris szerint - 1652-ben Utrechtben vásárolhatott.⁹⁾ Bizonyosnak tarthatjuk, hogy ezeknek az instrumentumoknak megszerzésére Apáczai beszélt reá a gazdag Váradi Miklóst, Bethlen Miklós nagyapját.

A megelőző idézetből tehát megállapíthattuk, hogy Geleji könyvtárának darabjai közül Althusiust egy Váradi Mátyás nevű kolozsvári diák vásárolta meg, Apáczai azután 1659 május 1-én övele cserélte el három latin auctorral. Majd az ő halála után Csernátoni Pál kollégiumi lektor tulajdonába jutott. Ugyanez a Csernátoni, mint az ifju Bethlen Miklós nevelője, 1661 májusában tanítványával együtt külföldi akadémiákra utba indult.¹⁰⁾ Ugyanez tájban kellett e könyvnek is újra gazdát cserélnie. Bethlen Miklós külföldi tanulása közben megemlékezik egy Istvándi István nevű ifjuról, akinek atyja Istvándi Bálint. Ez "Kolozsvárott igen gazdag első református ember, és e veszett tékozló fiu egyetlen egye volt, és az atyám(ért) s az én hiremért adta volt inasnak hozzá." ¹¹⁾ Lehetséges, hogy Bethlen Istvándi keresztnévben tévedett, hiszen így mosódhatott el emlékezetében többek között a schola egyik tanárának, Sikó Jánosnak is keresztnéve Mihállyá.

A kollégium könyvtárában találtam egy másik könyvet is, amely Istvándi Bálint adományából 1668-ban került a kollégium tulajdonába.¹²⁾ Valószínű, hogy Althusius is ezzel együtt jutott az "alma mater" bibliothecájába.

---

8) Szilágyi S.: Vértanuk. 141.

9) Szerző: Néhány adat gróf Bethlen Miklós tanuló-éveiből. EM. 1938: 295-96, és e kötetben.

10) Bethlen Miklós Önéletírása. I. 271.

11) I.h. I. 335-36.

12) A kollégiumi könyvtár K. 10. jelzésű kötete.

3. Apáczai. Disputatio Theologica Continens Introductionem Ad Philologiam Sacram,... Ventilandum Proponit, Johannes Tsere Apatza Transylvanus. - Ultrajecti, 1650.¹³⁾

A címlapra írt kézírással:

"Johannis Apacii, post mortem ejus Andreae Portsalmi."

E füzet tehát a szerző saját példánya volt, amely - halála után - egykori tanára, majd tanártársa tulajdonába jutott, majd Porcsalminak 1681 május 19-én történt elhunytá után szállhatott a kollégiumi könyvtárra.

4. Calepinus. Ambrosius Calepinus Passeratii, Sive Lingvarum Novem...Dictionarium. - Lvgdvni Batavorvm, a XVII. sz. közepe táján (?).

Calepinus e kötete kilenc nyelvű lévén, nem tartozott a szavak magyar jelentésével is bővített kiadás-sorozathoz.

Az előlő belső borítólapon levő bejegyzés szerint:

"Constat tal. imp. 2. stif. 20 Johannis Tsere Apacii. Lejdae. 1651 Maj: 24."

A címlapon ugyancsak sajátkezű névmegjelöléssel:

"Andr. P.Portal Lectoris. Ministr. R. Claudiop."

E szótárt tehát Apáczai még külföldi bujdosása idején, 1651. május 24-én Leydaban vásárolta. Ára 2 császári tallér és 20 stüiver volt. E bejegyzés új részletet tár fel Apáczai külföldi tartózkodása idejéből. Ugyanis a harderowyki akadémia anyakönyve azt bizonyítja, hogy Apáczai - Utrechtből átjőve - 1651 április 3-án itt iratkozott be továbbtanulás céljából.¹⁴⁾ Majd április 22-én ugyanitt tartotta teológiai doktorátusi vitatkozását.¹⁵⁾ E két adat alapján úgy tudtuk, hogy 1653 nyarán való hazatéréséig állandóan e városka egyetemén tartózkodott, amde - amiként a fenti saját kezű írása tanúsítja - egy hónappal doktorrá való avatása után már Leydaban vásárolt könyvet, ennek pedig azt kell jelentenie, hogy 1648-49.évi leydai tartózkodása után ismét csak vissza-

---

13 RMK. III. 1756.

14 Zoványi Jenő: A harderowyki egyetem magyarországi hallgatói. ItK. 1891: 433.

15 RMK. III. 1773.

tért e jeles akadémiára, ahol azután netalán egészen 1651 szeptember 30-án Utrechtben tartott esküvője tájáig¹⁶⁾ hallgatta tovább az itteni kiváló professzorok előadásait.

Apáczai e könyvének sorsára vonatkozólag a következő megállapításokat tehetjük. Porcsalmi Pap András 1642-től 1667-ig volt a kolozsvári schola lectora, miközben Apáczainak, mint diáknak, tanára, az 1656-59. években pedig tanártársa. Annak ellenére, hogy külföldi akadémiákon soha sem járt s csak a fehérvári academicum collegiumot végezte, kiváló képességeiért a kolozsvári egyházközség 1667-ben második papjául választotta, majd Kovásznai Péter püspök halálával megürült főpapi tisztségbe lépve elő, egyúttal a kolozs-kalotai esperességet is elnyerte. Képzett, okos fő volt, aki egész életén keresztül gyarapította könyvtárát, így váltotta magához Apáczai halála után könyvtárának tekintélyes anyagát is. Az 1681. esztendőben, mint pap, nyugalomba vonult, nyugalmi idejét azonban nem sokáig élvezte, mert május 19-én már meg is halt.¹⁷⁾ Könyvtárát - úgy látszik - a kollégiumnak hagyományozta. Ekkor juthatott ez a kötet is egykori scholájának nagykönyvtárába.

5. Farkas. *Problemata Aliquot Ad Politiam Ecclesiaticam De Scholis*. Qvae...proponit Jacobus Farkas, Alistalinus Pannonio-Ungarus. - Ultrajecti, 1652.¹⁸⁾

A címlapra irt kézírással:

"Apáczai Jano..." A következő néhány betűt a könyv bekötésekor a könyvkötő vágta le. Kiegészítése: ...sé, vagy ...snak lehetett. Ugyanis e név egykoru, de nem Apáczai kezeirása, hanem e füzet a szerzőtől relajánlott tiszteletpéldány lévén, bizonyosan ő írta reá a megtisztelt barát nevét.

6. Galenus. ΓΑΛΗΝΟΥ. A. Galeni Librorum Pars Prima. - Venetiis, 1525.

A címlapra irt kézírással:

"Emericus Sulyok Collegij Soctis Jesv Claudiop. 1604."¹⁹⁾

---

16 Gyalui Farkas: Apáczai Cseri János életrajzához és műveinek bibliográfiájához. Kolozsvár, 1892. 8.

17 Temetési kártája a kolozsvári-farkas-utcai templomban.

18 RMK. III. 1814.

19 Ez a sor ki van húzva.

Dono dedit rñdus e' clarissimus D. Johannes M. Enyedi, v. D. in Eccl. Gyaluiensi Minister etc. Jo- hanni Chierj Apacio Theol. Doctori et Profess. Ao 1658 Nov. 9. Claudiopoli Ejudem Relic- ta dono dedit Scholae Claud. Reformat. Anno D. 1660. die 20 Febr.

E bejegyzést Apáczaíról írott tanulmányában Szilágyi Sándor is idézte,²⁰⁾ a kiváló tudós közlésébe azonban sok hiba csuszott bele.

Az idézetből megállapíthatólag tehát e munkát, amely egykor a jezsuiták kolozsvári nevezetes kollégiumáé volt, Enyedi M. János gyalui református pap 1658 november 9-én Kolozsvárt ajándé- kozta Apáczaí Csere János teológiai doktornak és professzornak. Az ő halála után, bizonyosan végakarata következtében, özvegye már 1660 február 20-án a kollégiumnak adományozta.

7. Junius, Franciscus: ΠΡΟΤΟΚΤΙΣΙΑ, Seu Creationis...Historia.
Basel (?), 1589.

A címlapra írt sajátkezű írással:

"Joh. Apacii emptus Oct. 25 1658. Claud."

utána folytatólagosan, de más kezeirésával:

"post Scholae Orthod. Claudiopolit."

E bejegyzés is bizonyítja, hogy Apáczaí hazatérése után sem szűnt meg könyvtárát újabb és újabb könyvvásárlásokkal gyara- pitani. Hihető, hogy e kötetet is a Gyaluból bemenekült Enyedi Já- nostól vásárolta, minthogy az idézettekén kívül semmi több tulaj- donos-megjelölés sincsen e könyvben, tehát az elsődleges tulajdo- nosnak is elsődleges vásárlása volt. Ugyanez a kijelentésünk bi- zonyíték emellett is, hogy e mű is közvetlenül Apáczaí halála után kerülhetett a kollégium tulajdonába.

8. Keppler. Joannis Keppleri Harmonices Mundi Libri V. - Linz, 1619.

Keppler e munkájában a bolygók periódusai és a távolságok közti összefüggést fejtegeti. Ez a kiadás különben e műnek első megjelentetése.²¹⁾ Bethlen Miklós Apáczaí tanítási módszeréről

20 Szilágyi S.: Vértanuk. 101.

21 Dézsi Lajos: Világrodalmi Lexikon. II. [Bp. 1932.] 1023.

szólva, adja tudtunkra, hogy "fogja a Virgilius Georgicáját, azt kezdi fordíttatni magyarra a poétákkal, és annak alkalmazhatóságával physikát, astronomiát, geographiát kezd tanítani, úgy hogy egyszer azt az ő Georgicáját írni s tanulni kezdik a theologiára s philosophiára járók is."²²⁾ Keppler e műve is bizonyítja, hogy Apáczai tanításának anyagához való ismereteket közvetlenül az alapvető munkákból merítette, így tehát tanítványainak tartott magyarázata is alaposabb, és közvetlenebb s a kor színvonalán állóbb lehetett az egykori tanítók módszerénél, amely rendszerint rég elavult munkák szövegének elismételgetésében merült ki.

E könyv címlapján három külön névalírást találunk:

"Ex Libris - Blasii Kamuthj Joh Chierj Apacii Andr. Porcsalmi 1660."

E nevek elseje szentlászlai Kamuthi Balázs doboka-megyei főispán, fejedelmi tanácsos személyét jelöli, aki 1628-ban Drágon halt meg, felesége Zeller Ferenc kolozsvári kereskedő Angaleta nevű leánya volt.²³⁾ Kolozsvári rokonságuk révén kerülhetett a könyv Apáczai tulajdonába, az ő halála után pedig közvetlenül jutott Porcsalmi könyvtárába. Hihető, hogy a fiatalon özvegyen és valóban árván maradt van der Maet Aletta urának korai halála miatt teljesen pénz nélkül szűkölködve, szép könyvtárak köteteinek eladásából kisérelt meg egynehány forintot összeszedgetni. Így tehát e mű is vásárlás útján kerülhetett Porcsalmihoz, az ő könyvtárából azután 1681 évben történt halála után szállott a kollégiumra.

9. Zvingerus, Teodor : Methodus Rvstica Catonis Atq. Varronis (Basel, é.n.).

Ez a munka M. Porcius Cato: De agricultura és M. Terentius Varro: Rerum rusticarum Libri III. művében kifejtett módszer alapján tárgyalja a földművelést.

E könyv címlapján is három különböző névalírást látunk:

"Joh. Chierj Apacii Mich, Ascanjj Est Thomae Chjere de Apacza.

Az időbeli sorrend föltétlenül Ascaniussal, a korábbi gyula-

---

22 Szilágyi S.: Vértanuk. 107.

23 GenFüz. 1911: 107-08.

fehérvári scholabeli tanárral, majd orvosdoktorral kezdődik. Második tulajdonos a mi Apáczaink; az ő tulajdonába való jutás módját megállapítanom nem sikerült. Tőle azután netalán még életében a világi pályára menendő Tamás nevű testvéröccséhez került. E Tamásról mint iskolatársáról, Bethlen Miklós is megemlékezik, megmondva azt is, hogy Hunyad megyében telepedvén le, végül is szép állapotra ment.²⁴⁾ Hogyan jutott azután ez a könyv vissza Kolozsvárra, a bejegyzésekből megállapítanom nem sikerült. Lehetséges, hogy Tamásnak csak iskolai használatra kellett, majd az iskolából való kibocsúzása után megint csak bátyjánál hagyta.

A kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában mindössze csak kilenc olyan könyv van, amelynek bejegyzései kétségtelenül bizonyítják, hogy egykor Apáczaik saját tulajdonát képezték.

II. Ezekon kívül azonban tudomásom van róla, hogy a marosvásárhelyi református kollégium könyvtárában is van néhány olyan kötet, amelynek feljegyzései Apáczaik tulajdon kezétől erednek. 1914-ben készített saját jegyzeteim elveszvényt, Szabó Sámuel tanulmányából idézem az alábbi könyvcímeket:²⁵⁾

1. Herodoti libri novem. - Basileae, 1557.

A címlapra írott kézírással:

"Clarissimo Stephano Gelei donat Joh. Apacius 1655. 26. Jul. Albae Juliae."

E könyvet tehát, mint a fehérvári kollégium egyik rektora, 1655-ben ajándékozta barátjának, külföldi tanuló társának, ifjabb Geleji Katona Istvánnak.

2. Chronicon Carionis, - Witebergae, Anno 1572.

A címlapon sajátkezű aláírásokkal:

"Ex libris D. Joh. Apacii 1659. A. 1660. Factus Thomae Apaczaj, cujus Lux et Salus Jehova."

E kötetről egészen bizonyosan megállapítható, hogy Apáczaik professzor halála után került öccse birtokába. Ezt bizonyítja a saját neve elé írott 1660. évszám.

---

24 Bethlen Miklós. I. 244.

25 F. Szabó Sámuel: Apáczaik Csere János Magyar Logikája 1656-ból. Budapesti Szemle. 1863: 17. köt. 494.

3. A harmadik könyv címére vonatkozólag a közlőnek nem lévén feljegyzése, ezért csupán a tulajdonos megjelöléséről számol be, de ezt is csak emlékezetből teszi.

A közlő szerint a címlapon a következő kéziratot találta:

"Est Joh. Cherj Apacius." (?)

Később e név kihuzatott s felébe Pósházi írta a sajátját Apáczaitól a Pósházi professzorig megtett ut egyelőre ismeretlen.

III. Csupán emlékeztetőül írom ide a következő sorokat. Ugyanis Koncz József tanárnak Gyalui Farkassal közölt adata szerint: "a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárnak egyik könyvében, mely Apáczaié volt, 1658. évszámmal "Chieri" (családnév-alak) van írva,"²⁶⁾ a könyv címről azonban nem tudósít.

IV. Apáczainak saját közléséből még egynehány, tulajdonát képzett más könyvről is van tudomásunk, ezeknek azonban további sorsa ismeretlen.

1. Kolozsvárról 1658 december 27-én ifjabb Geleji Katona Istvánhoz intézett levelében írta:

"Az Eutropiust ajándékon megküldöm Keglmeknek ezen embertől, noha a mennyit én érte adtam, csak hogy a keglmedé volt, el nem adhatnók annál fellyebb."²⁷⁾

E sorok magyarázatául szolgáljon, - amint már előbb is szó volt róla - Geleji nagy szükségbe kerülvén, könyvei közül Apáczai egyet kiválasztott s barátjára való tekintettel a legmagasabb áron megvásárolta, tehát egy rövidke ideig saját tulajdonát képezett könyvei közé sorozta, most azonban ajándékképpen mégis csak visszaszármaztatja Gelejinek. E munka különben Flavius Eutropius Breviarium ab urbe condita című művének valamelyik XVI., vagy XVII. századbeli kiadása volt.²⁸⁾

A kolozsvári református kollégium könyvtárából előbb már bemutatott Althusius: Politica című munkáját 1659 május 1-én csere útján szerezte meg. Érette Váradi Mátyás deáknak Justinus historicust, Curtiust és Sallustiust adta oda. E könyvek tehát:

2. Quintus Curtius Rufus: De rebus gestis Alexandri Magni.

26 Gyalui Farkas. 6.

27 Szilágyi S.: Vértanuk. 141.

28 Dézsi Lajos: Világirodalmi Lexikon. II. [Bp. 1932.] 634.

3. Justinus historicus kivonatolásában Trogus Pompeius: *Historiae Philippicae*.

4. C. Sallustius Crispus: *Bellum Catilinae*, vagy *De bello Jugurthino* ókori szerzők XVI-XVII. századbéli kiadásu munkái voltak.

V. Jakó Zsigmond egyetemi tanár szives közléséből tudom, hogy a székelyudvarhelyi református kollégium könyvtárában reáakadt vdt Piscator ótestamentumi kommentárjainak Herbornban 1646-ban megjelent ivrét nagyságu példányára, amelynek bejegyzése szerint: "Clar. ac Rdo D. Joh. Tsaholci Pastori Ecclae Orth. Claud. fidelis- so mittit Joh. Apatzai." E könyv azután a többi bejegyzés szerint: "Steph. Csengeri 1660. 20 Jan." tulajdonába került.²⁹⁾ Nagyváradí Csengeri Képiró István, Sellyei Balogh István huszti pap, majd Rákóczi fejedelem udvari papjának veje, kolozsvári prédikátor, röviddel ezután Barcsai fejedelem udvari papja, végül pedig enyedi lelkipásztor és esperes volt. E kötet további vándorlásának útját követni nem tudom. A bejegyzések szerinti utolsó tulajdonos: "Gregorii Boda 1742."

VI. Apáczainak a maga könyvtárába is besorozott 1650. évi sa- ját Disputatioja is bizonyíték, hogy bibliotékájában a többi nyom- tatott munkája is³⁰⁾ helyet kapott s bárha kéziratban levő művei³¹⁾ inkább íróasztalán szoritották a helyet, azokat is ide kell soroznunk. Hasonlóképpen tulajdonában kellett lenniök azoknak a vitatkozásoknak is, amelyeknek egyikét tanulótársa, másikat tanít- ványa neki is ajánlotta, a harmadiknak szerzőjét pedig maga is verssel üdvözölte.³²⁾

29 Sz-udvarhelyi Koll. 2. sz. polc. (Itt mondok őszinte köszö- netet Jakó Zsigmond professzornak gyűjtésének szives rendelke- zésére való bocsátásáért.)

30 RMK. I. 876., 883. II. 785., 897., 918. III. 1773., 1941. sz. és Szilágyi S.; Vértanuk. 108.

31 Gyalui Farkas: Apáczai Cseri János. - Szinnyei József: Magyar írók élete és művei. - Pintér Jenő: A magyar irodalom törté- nete. - Fekete Mihály: A kolozsvári ev. ref. főtanoda régibb és legújabb története. Kolozsvár, 1875. 33.

32 RMK. II. 918. III. 1850., 2114. sz. - Bán Imre: Apáczai Cs. János.

Aki annyira szerette a könyvet, mint szerette Apáczai s aki rövid életideje alatt olyan sokat forgatta azok lapjait, sőt maga is hatalmas betűmennyiséget rótt papirosra, lehetetlen, hogy ne gyűjtött volna gazdag és színvonalas könyvtárat magának. A gyűjtemények szomorú sorsa azonban a legjobb esetben a vándorlás. Különösen áll ez a magángyűjteményekre nézve. Minden ilyen könyvtár, sőt muzeumi gyűjtemény is nagy úgyszeretetnek, buzgóságnak köszönheti létrejöttét, de meghalván a gyűjtő, utána rövidesen megindul a kallódás. - Ugyanigy Apáczai könyvtárának kötetei közül a leg gondosabb nyomozással is csak alig néhány darabot mutathattam be, lehetséges azonban, hogy egyes régebbi eredetű közgyűjteményekben, így az Erdélyi Muzeumban is kerülnek majd elő újabb kötetek is, bárha az eredeti állapotot többé már soha sem fogjuk tudni még megközelítőleg sem felidézni.

Amikor az 1933-34. években a kolozsvári református kollégiumi nagykönyvtár köteteit egyenként végiglapoztam s a megállapíthatólag Apáczai tulajdonát képezett könyveket egy csoportba gyűjtöttem össze, feldolgozásukat és közlésüket csak a többi erdélyi könyvtár anyagának tüzetes átkutatása utáni időre halasztottam, ámde ezzel kapcsolatos minden lehetőségem elmult s ezért most, Apáczai halálának 300.-ik évfordulóján is csak egészen sovány és száraz adatokkal járulhatok emlékének felújításához.

/Megjelent:

MKvSzle, 1959: 79-85./